

## MADŽARSKO-SLAVENSKE KULTURNE VEZE U PRVOJ POLOVINI 19. STOLJEĆA

Endre Arató

Literatura za moju temu obuhvaća čitave biblioteke, a njezin veliki dio pada u razdoblje poslije drugog svjetskog rata, kad se naši narodi zbližavaju i sprijateljuju. Nedostaje, međutim, sintetizirajući rad koji bi usporedio mnogobrojne i bogate veze i ograničio njihove tipove. Ne mogu to u ovom kratkom prikazu pokušati ni ja, radije bih njime htio potaći na to da se takva djela rode.

Madžari i Slaveni žive zajedno u Istočnoj Evropi već niz stoljeća. Narode što su živjeli na području koje se proteže od Elbe i Alpa do Urala, u našem je razdoblju, u vremenu oblikovanja građanske klase i narodnosti, vezivalo mnogo niti. Društveno-privredni razvoj, formiranje političkog života i kulture u Istočnoj Evropi, uz mnogobrojne specifičnosti, svjedoči i o takvim zajedničkim crtama koje narode što žive na tom području razdvajaju od narodâ Zapadne Evrope. Taj je analogni razvoj, što ga možemo promatrati u Istočnoj Evropi, stavljao pred slične zadatke narode koji su tu živjeli. Svim se tim mogu objasniti one veze Madžara i Slavena što su se protkale tijekom povijesti na svim područjima života.

To zaista motivira čitav niz paraleliteta pojava ne samo u sferama kulture. Književni paraleliteti, slični motivi — uz značajne razlike — obuhvatili su čitav književni život: došli su podjednako do izražaja u književnim vrstama, u pojedinačnim pjesničkim djelima, u književnim ličnostima, tematskim srodnostima, kao i u stilističkim i metričkim sličnostima.

Osnovno pitanje našeg razdoblja, građansko-narodnosno preobličavanje, nije samo povezivalo već je i suprotstavljalo Slavene i Madžare. Te u prvom redu značajne suprotnosti u odnosima Madžari—Slaveni, mogli bismo reći te negativne veze — kojih analiza služi i kao bogato svjedočanstvo — dobro su poznate u našoj historiografiji. Upravo zbog toga ćemo, ne zaboravljajući ta neslaganja, svoju pažnju ovom prilikom ipak obratiti na njihovu suradnju.

### *Madžarske simpatije prema Slavenima, tolerantna gledišta*

Potrebnu pozadinu za suradnju stvorili su međusobna trpeljivost i razumijevanje, te osjećaj jednih za druge. Red su u tome otvorili ugarski jakobinci, oni su se u više svojih važnih dokumenata i ustavnih prijedloga zalagali za

preuređenje Madžarske u federativnu državu. Osim toga su naglašavali neka se u državi »ne čine narodnosne i vjerske razlike, nego neka budu ravnopravni... Slaveni, Madžari... katolici i nekatolici i neka pod zastavom humanosti svi, svaki na svoj način, ali svi zajedno, primjereno svojim snagama, služe interesima općeg napretka«. Tolerantne ideje ugarskih jakobinaca u pogledu politike prema narodnim manjinama zauzimaju istaknuto mjesto u nizu onih misli koje naglašavaju poštovanje naroda i osuđivanje svakog potlačivanja bilo koje narodne manjine.

Trpeljiva gledišta što su živjela poslije sloma jakobinskog pokreta došla su do glasa ne samo u studijama, putopisima i samostalnim djelima pisanim o karakteru Slavena, o njihovu životu i podrijetlu. Prikazivanje dobrih osobina Slavena, slikanje prijateljskih slika o njima s izrazitim simpatijama, zauzimanje za njihovu kulturu i jezik, te poštovanje prema njima i suosjećanje s njihovom zaostalošću i siromaštvom i htijenje da im se pomogne potpuno je odudaralo od nastojanja županija da ih madžariziraju kao i od madžarske nacionalistički orijentirane svojedobne teoretske literature koja je govorila o nužnosti asimilacije. Iskrsela je potreba za upoznavanjem Slavena, mnogi su uvidjeli i to da nemadžarski narodi isto toliko vole svoj materinski jezik kao i Madžari i ne žele ga mijenjati ni za koji drugi jezik. Ne jednom počinju kružiti teoretska razmatranja o prijateljstvu među narodima, o osuđivanju nacionalne mržnje i pristranosti. Bilo je i dobrih pokušaja za izvođenje načistac i nekih osnovnih pojmova (nacionalizam, patriotizam).

Tridesetih i četrdesetih godina sve su rjeđa trpeljiva gledišta kao posljedica zaoštavanja nacionalnih suprotnosti i atmosfera je već postala takva da je za iznošenje sličnih gledišta trebalo ne malo hrabrosti. I upravo zato moramo izvjestiti o jednom primjernom izjašnjenju u to vrijeme. Pjesnik i novinar Péter Vajda u svojoj je studiji pod naslovom *Nemzetiség* (Narodnost) razvio misao da između čovjeka i čovjeka priroda nije načinila razlike. »I ljude — pisao je — kao rođene u drugoj zemlji, kao članove druge nacije prezirati... grubost je i neobrazovanost. Svaka časna narodnost zavređuje naše poštovanje, svaki nesretnik zavređuje naše žaljenje i pomoć...«

Gábor Kazinczy, pisac i političar koji je pokazivao veliko zanimanje za slavenske književnosti, iznio je mnoga simpatična, trpeljiva i u mnogim odnosima jedinstvena gledišta o slovačkom narodu, a ova se njegova sklonost odnosila i na sve narodnosti, dakle i na sve Slavene. Godine 1839. je u listu *Athenaeum* objavljenim »Ulomcima iz pisama« upućujući na privredu u Slovačkoj s velikim razumijevanjem uočio težak položaj slovačkog naroda, osudio neumjesnu manjinsku politiku i preziranje Slovaka. »Prezirem onoga koji bi u ovim recima vidio neku slavenomaniju. Volim ja svoj narod, pa i kada tone, volim ga toliko da ga više voljeti ne može nitko; ali me ljubav ne može toliko zaslijeptiti da na djevojačkom licu ne vidim pjege... i pitam što smo učinili da s tako smiješnom nadutošću i prezirom gledamo na sve naše narode drugove? U čemu mi stojimo iznad njih? U političkom značaju? U literaturi? U narodnom obrazovanju? U slobodi? — Odgovor je kratak: Ni u čemu. Država je božja kuća, svatko tko u nju stupi sličan je svojim drugovima i s pravom može prognati svakoga čim se osmjeli i sanjati o nekim privilegijama. Braća smo, ničiji robovi i s jednakim pravima dijelimo nasljeđe otaca.«

Izjašnjenja iz tridesetih i četrdesetih godina u jednoj bitnoj točki nadilaze shvaćanja prijašnjih desetljeća: odlučno su i nedvosmisleno zahtijevala jednakopravnost nemadžarskih, pa među njima i slavenskih naroda.

### Tipovi mađarsko-slavenskih veza

Htio bih naglasiti da ću za osvjetljavanje različitih oblika suradnje nabrojiti samo nekoliko značajnih primjera, jer bi bilo nemoguće težiti za makar i približnom potpunosti.

1. U središnjoj točki mađarskih i slavenskih pokreta za zbližavanje stajalo je stvaranje *normi za književnost i obrazovanje*. Prema tome nije slučajnost da se na tom području afirmiralo *međusobno utjecanje* mađarskih i slavenskih (hrvatskih, srpskih, slovačkih, čeških) pokreta. Prije svega su poticajno djelovali uspjesi mađarskog njegovanja jezika i općenito jezično-kulturnih pokreta, isto je tako pobudio pažnju u austrijskoj državi relativno najjači mađarski reformistički pokret. U tom pogledu možemo na prvom mjestu spomenuti pažnju čeških liberala. Poznavali su između ostalih i Kossuthov list, izvrsno uređivani *Pesti Hirlap* (Peštanski vjesnik) koji je uvelike utjecao na javno mišljenje mađarskih liberala. Naravno da je na to zanimanje bacala sjenu mađarska manjinska politika i razlika u gledanjima na austro-slavizam koja se izoštrila na početku četrdesetih godina. U smislu toga shvaćanja češka je liberalna buržoazija i inteligencija odstupajući od mađarskoga nacionalnog pokreta uzela sebi za cilj preobraženje austrijske države u federativnu državu. Ipak je jedan od najznačajnijih čeških liberalnih političara, K. Havlíček Borovský, s velikom pažnjom pratio mađarski kulturni i politički život.

A postojala je i uzajamnost: mnogo razvijeniji nego u Mađarskoj, češka privreda i društvo utjecali su snagom primjera. Mađarski su listovi *Nemzeti Gazda* (Nacionalni gospodar) i *Hasznos Mulatságok* (Korisne zabave) često skretali pažnju na prilike u Češkoj. Čitali smo i takve članke koji su predstavljali višu razinu prirodnih znanosti i tehnike kao i njihov utjecaj na češku poljoprivredu i industriju. Ne smije se zanemariti ni poticaj što su ga davali razvijen češki školski sistem i muzički život.

2. Mnogobrojni i bogati bili su i *osobni dodiri* (ovamo ubrajamo i dopisivanje), što su se upletali unutar kulture i znanosti na području literature. Prirodno područje za te susrete bila je mnogonacionalna Ugarska, u kojoj je slavensko stanovništvo prema suvremenim mađarskim statistikama iznosilo 34% ukupnog stanovništva. Unutar države su područja s mješovitim stanovništvom — a i to nije bilo bez značenja pomislimo li na područje gdje se dodiruju mađarsko-slavenski etnikumi — izvanredno pogodovala za stvaranje osobnih veza. Među tim je područjima u prvom redu stajao kulturni centar države, tada još *mnogonacionalni Pešta-Budim*. Izvan tog središta bili su brojni gradovi — nema mogućnosti da se nabroje svi — s mađarskim, njemačkim, slovačkim, srpskim ili hrvatskim stanovništvom, tereni bogato isprepletene suradnje i, dakako, neslaganja (Požun, Brešov, Novi Sad, Komárom, Zagreb i dr.).

Osim mađarsko-slavenskih veza unutar Mađarske (Slovaci, Srbi, Hrvati) vrijedni su spomena i odnosi s Poljacima, Česima i Rusima. Poljsko-mađarske osobne veze ispreplitale su politički i kulturni život, o suradnji u doba reformi ugledali su svjetlost dana mnogi svesci i cijeli niz studija. Redovite su bile veze mađarskih znanstvenika s varšavskim Društvom prijatelja znanosti, a te su se veze razvile u usku suradnju poslije osnivanja Mađarske akademije znanosti.

U središtu umjetničkih dodira stajao je Ferenc Liszt, koji se 1831. upoznao u Parizu s F. Chopinom. Među njima se već od prvog susreta izgradilo priso prijateljstvo. Legije veza — trajnih i povremenih — rezultirale su kao posljedica višemjesečnih Lisztovih koncertnih turneja na području Poljske. Prvi je koncert održan 1843. Liszt je gostovao u Wroclavu i u Poznanju. Na tim ga je putovanjima pratio prijatelj, liberalni grof Sándor Teleki. Nastup u Poznanju slijedili su koncerti u Krakovu i u Varšavi. Prilikom te turneje prošao je Liszt i kroz Petrograd i Moskvu ubravši i ondje velike uspjehe. O njegovu nastupu u Moskvi oduševljeno je izvijestio i Hercen. Pratilac velikog umjetnika Sándor Teleki — zabilježimo i to kao posljedicu osobnih kontakata — tada se upoznao s Hercenovim mislima, a kasnije su u emigraciji dospjeli i do bližih međusobnih veza.

Liszt je po drugi put posjetio poljski teritorij 1847. i njegova je koncertna turneja opet povezala dijelove države s drugim slavenskim stanovništvom. Tada je gostovao u Kijevu i u drugim gradovima s ukrajinskim odnosno izmiješanim poljskim i ukrajinskim stanovništvom, kao, npr. u Lavovu.

Koncerte u češkim dijelovima države održao je Liszt ranije: 1840. u Brnu i Pragu. Ovo je gostovanje probudilo osobnu suradnju čeških muzičara i Liszta, kojoj se kasnije priključila i prijateljska veza s B. Smetanom.

Dalji značajni primjer za češko-mađarsku literarnu suradnju je veza izvrsnog slavista i budioca nacionalne svijesti J. Dobrovskog s osnivačem Mađarskog nacionalnog muzeja Ferencom Szécsenyijem (s njim se upoznao u Pragu) i s mađarskim znanstvenicima, značajnim osobama kulturnog života, među kojima neka bude spomenut poznati sakupljač Nikola (Miklós) Jankovich. Ove veze Dobrovškoga potakle su uvelike njegovo zanimanje za finsko-ugarsku filologiju. Slavenski je filolog i na tom području postigao značajne uspjehe. Ferenc Szécsenyi se dopisivao, odnosno osobno susretao s više čeških kulturnih radnika i sa značajnim predstavnicima češkog plemstva, kao na primjer s J. Šternberkom.

Drugo se veliko čvorište suradnje u kasnijim desetljećima oblikovalo oko ne manje važne češke osobe, historičara F. Palackog, kasnijeg vođe češkoga liberalnog građanstva. On je gotovo jedanaest godina boravio u Mađarskoj. Za to je vrijeme izvrsno upoznao prilike u Mađarskoj, mađarski politički i kulturni život, pa i književnost. Kasnije je stajao u vezi s urednikom Znanstvene zbirke (Tudományos Gyűjtemény) Andrásom Thaiszom. Preko njihovih osoba bila je dakle osigurana suradnja dvaju istaknutih mađarskih i čeških znanstvenih časopisa, jer je Palacký bio urednik časopisa Časopis Českého Muzea. Izgradila se i suradnja između Češkoga znanstvenog društva i Mađarske akademije znanosti. Mađarska je akademija uostalom 1834. izabrala Palackog za svoga dopisnog člana.

Proslavljeni češki pjesnik Ladislav Čelakovsky upoznao se na svom putu u Beč 1822. s ljubiteljem književnosti Györgyem Gaálom koji je češkog pjesnika upoznao s djelima Sándora Kisfaludyja.

I djelatnost madžarske kalvinističke inteligencije u Češkoj i Moravskoj predstavlja širok krug narodnih i kulturnih veza. Nakon Odredbe o toleranciji iz 1781. stupila je na dnevni red ponovna organizacija češkog protestantizma. Tada su osim čeških popova — broj im nije bio dovoljan — otišli na područje Češke i madžarski kalvinistički svećenici i učitelji, tvrdim radom savladali jezik pa djelovali u češkim selima i manjim gradovima. Do 1874. je kalvinistička visoka škola u Sárospatacu uputila u Češku i Moravsku ukupno 40 popova i učitelja. Taj je broj do 1813. dalje rastao, pa su i mnogi učenici debrecinskog kolegija, odnosno tamošnje teologije, izabrali nakon svršenog studija tu susjednu zemlju za svoju novu domovinu. Kao pristalice madžarskoga nacionalnog pokreta, oni su se s razumijevanjem približili sličnim češkim nacionalističkim nastojanjima, odobravali obraćanje narodu tadašnjih čeških budilaca nacionalizma i mnogi su među njima i sami sudjelovali u književnom stvaralaštvu češkog preporoda, pa njihova uloga nije bila neznatna u pokretu za češku jezičnu kulturu.

S obzirom na madžarsko-ruske odnose moramo u prvom redu spomenuti veze među liječnicima. Nastavljajući tradiciju iz 18. stoljeća više se madžarskih liječnika preselilo na početku 19. st. u Rusiju, odnosno oni su ondje završili svoje školovanje (Koritáry György, Nyilassy Ferenc, Dobsa Ferenc, Molnár János i dr.). One koji su ondje završili studije privlačila je petrogradska škola za kirurgiju koja je bila na visokoj razini. Među onima koji su se stalno nastanili u Rusiji najdalje su doprli János Orlay (ruska i inozemna znanstvena društva uvrštavala su ga u red svojih članova) kao i György Koritáry (bio je dekan harkovskog sveučilišta). Većina ih je i za vrijeme svog boravka u Rusiji podržavala vezu s domovinom.

Nedavno su pronašli, a dalja će ispitivanja otkriti i više takvih iznenađenja, da je Puškin za vrijeme svog odeskog progonstva (1823—24) uspostavio vezu s madžarskim konzulom iz Austrije Sámuellom Tomom.

a) Krugu osobnih dodira pripada jedna poznata književna vrsta — *putopis*. I premda se Madžari i Rusi nisu mnogo posjećivali putujući jedni k drugima, ti su rijetki putnici bili poznate osobe kulturnog i političkog života. Prvi Rus koji je 1815. opisao svoja iskustva o putovanju u Ugarsku bio je dekabrist F. V. Glinka. Poslije njega su slijedili V. B. Bronjevskij, koji je pripadao krugu Puškinovih prijatelja, te A. M. Danjilovskij koji je 1814. bio u pratnji Aleksandra I prilikom njegova posjeta Budimu nakon kongresa. Dvadesetih je godina u državi boravio izvanredni učenjak koji je u prvom redu održavao veze sa Slavenima u Ugarskoj P. J. Keppen.

Od madžarskih putnika koji su na naučnim putovanjima boravili u Rusiji možemo spomenuti liberalne političare Frigyesa Podmaniczkog i Ágosta Treforta, te Antala Regulyja, izvrsnog filologa. Jánosa Jerneya, pak, odvučlo je u Rusiju oduševljeno istraživanje madžarske prapovijesti.

U Pragu je, osim velikog broja manje poznatih putnika, boravilo više ličnosti iz madžarskog razdoblja reformama kao István Szécsenyi, Ferenc Toldy,

László Szalay, Ferenc Pulszky i Bertalan Sezmere. Uzajamnost su osigurala putovanja u Ugarsku poznatog češkog plemića J. Šternberka (1807) a i mnogih čeških poduzetnika.

Imre Frivaldszky, mađžarski prirodoslovac, otišao je 1833. na bugarski teritorij. U svom izvještaju piše s mnogo suosjećanja i razumijevanja o Bugarima.

b) Područja osobnih veza bile su i *mađžarske visoke škole* gdje su se susretali mađžarski i slavenski studenti. Iz čitavog niza izdvojimo Srbe, a znamo i o tome da su već u 18. st. kijevski studenti posjećivali visoke škole u Pešti i Požunu. Posljedice već spomenute djelatnosti kalvinističke inteligencije u Češkoj i Moravskoj bile su da su u mađžarskim kalvinističkim visokim školama (Debrecin, Sárospatak, Pápa, Nagykörös, Kecskemét) učili i češki studenti koji su ondje uspostavili vezu s predstavnicima mađžarskoga nacionalnog pokreta. Većina ih je nakon povratka kući postala radnicima oko češkog preporoda. Češkim i moravskim studentima, većinom iz kmetovskih obitelji, bila je u kalvinističkim kolegijima osigurana besplatna opskrba.

3. *Književni odjeci, ubrajajući u njih i prevođenje*, mogu se u usporedbi s onima iz druge polovine stoljeća nazvati relativno siromašnima. Različiti mađžarski i slavenski književni časopisi relativno su rijetko obavještavali o književnosti Slavena, odnosno Mađžara. Unatoč tome nema ni najmanje sumnje da je znatan dio svjesne slavenske inteligencije u Ugarskoj dobro poznao mađžarsku književnost.

Među Slovaca nije bilo takvog književnika koji ne bi znao mađžarski, a nije nevažan ni dio inteligencije i ljubitelja književnosti koji su poznavali taj jezik. Ta je dvojezičnost u unutrašnjem životu slovačke književnosti i u vezi s mađžarsko-slovačkom literaturom urodila osebnim posljedicama. Ova usporedna povijest književnosti, živeći s istom upotrebom riječi kao dvojna književnost, djelovala je kao neka interferencija dviju literatura, kao njihovo međusobno prekrivanje. Da spomenemo samo nekoliko primjera koji padaju u oči: u slovačkoj je literaturi relativno malo prijevoda, jer su mnoga važna djela bila dostupna na mađžarskom jeziku. Štaviše, ako je u slovačkoj književnosti nedostajalo neko djelo iz stranih književnosti, to je slovački čitalac često lako mogao pročitati na mađžarskom jeziku.

Uzajamnost je svojim mađžarskim studentima osigurao prešovski evangelistički licej svojim simpatijama prema slovačkoj književnosti. U slovačkim je licejima mađžarske i slovačke studente razdvajala oštra suprotnost. Jedini izuzetak bio je baš Prešov (Eperjes), gdje mađžarski i slovački studenti nisu samo živjeli u slozi, nego se od početka tridesetih godina razvila među njima i čvrsta suradnja. U tom je prijateljskom zajedničkom životu odigrao značajnu ulogu Gyula S á r o s i, kasniji mađžarski pjesnik, a tu se odgajao i već spomenuti Gábor Kazinczy, čijim je dalekovidnim trpeljivim gledanjima prešovski krug sigurno mnogo pridonio. Mađžarski prešovski studenti bili su skloni i ruskoj, češkoj i poljskoj literaturi.

Uzajamnost, koja dakako nije bila ni slična slovačkom zanimanju za mađžarsku književnost, pokazuje da su o slovačkoj književnosti u narodnom duhu i o kulturnom životu Slovaka na početku četrdesetih godina s razumijevanjem

izvještavali mnogi madžarski časopisi (Tudománytár = Znanstveni zbornik, Athenaeum, Társalkodó = Razgovori).

Nakon toga je slijedila srpsko-madžarska književna uzajamnost, kojoj je Mihailo Vitković, dvojezični srpsko-madžarski pjesnik, kroz čitav svoj život služio kao primjer. On je bio posrednik između dviju književnosti i njegovu djelatnost jednako evidentiraju obadvije književnosti — i srpska i mađarska.

U žarištu mađarske pažnje stajala je narodna poezija slavenskih naroda. Među njima se, može se reći, na razinu svjetske književnosti podigla srpska na osnovi djelovanja V. St. Karadžića, pa je ona i u mađarskoj književnosti naišla na najveći odjek. Međutim, zanimanje je za nekoliko desetljeća preduhitriло pojavu Karadžićeve zbirke narodnih pjesama; već 1789. pojavile su se srpske narodne pjesme na mađarskom jeziku. Nakon 1814. ta se pažnja samo pojačala. Osim novijih prijevoda ugledale su svijet informacije i studije (1827) o tim pjesmama među kojima je najvažnija ona izvrsnog povjesničara književnosti Ferenc Toldyja. Srpske su narodne pjesme prevodili Goethe i Kazinczy — »ali sve to srpske narodne pjesme ne bi moglo spasiti od zabiranja da se nije pojavio jedan noviji nacionalni apostol koji je došao ravno iz bregova Srbije i otkrio njihova blaga i dao ih na svijetlo dana... i vjerno, kako ih je uzimao iz usta nepokvarena naroda dao ih živim drugovima svojim na znanje... Bilo je dakle prostrto čitavo blago srbskog pjesništva, ali jaoj, rabiti ga je mogao samo Slaven, jer je kako na mađarski tako i na njemački samo nekoliko pjesama bilo prevedeno, a ti su prijevodi rasuti na mnogo strana« — pisao je Toldy.

Godine 1836. pojavila se samostalna zbirka srpskih junačkih pjesama Józsefa Székácsa. Moramo istaći da se i Székács zadržavao u Prešovu, pa je tamošnji krug mađarskih studenata koji je pratio slavenske književnosti utjecao na njegovo zanimanje za njih.

Pažnja prema srpskom folkloru jačala je zajedno s jednim drugim dubljim utjecajem što se proširio u mađarskoj poeziji. Između bogatih i različitih oblika srpskih narodnih pjesama »srpski manir« — prema rezultatima novijih istraživanja ispravnije bi ga bilo nazvati »srpskohrvatski deseterac« (niz od po pet nedijeljenih troheja bez rime) — bio je najpoznatiji i u mađarskoj poeziji.

Od zanimanja za kulturno-književni život slavenskih naroda u Ugarskoj važno je mjesto pripalo Rusima. Već na kraju 18. st. pojavile su se u štampi brojne informacije o njihovom kulturnom životu. Već i samo nabranje listova (Minden Gyűjtemény = Zbirka svaštarica; Magyar Könyvház = Mađarska kuća knjiga; Sokféle = Svaštice; Magyar Kurir = Mađarski glasnik; Magyar Hírmondó = Mađarski vjesnik) pokazuje razmjerno ugledan broj informacija o ruskom kulturnom životu.

Dalji su korak naprijed značili u prvoj polovini 19. st. izdani »Domaći i inozemni izvještaji« (Hazai és külföldi tudósítások) kao i prilog tom listu »Korisne zabave« (Hasznos Multságok), u kojima su se povremeno pojavljivale sažete informacije o ruskom naučnom životu i o književnosti.

Sve veće zanimanje za rusku književnost na razini svjetske književnosti pokazivali su listovi iz doba reformama (Tudományos Gyűjtemény = Znanstvena zbirka; Társalkodó = Konverzator; Honművész = Domaći umjetnik;

Szemlelő = Promatrač; Rajzolatok = Crteži; Athenaeum; Figyelmező = Uporitelj; Honderű = Domaća vedrina; Pesti Divatlap = Peštanski modni list; Életképek = Slike života) sa svojim bogatim izvještajima i prijevodima, među kojima se mogu naći i remek-djela Puškina i Ljermontova.

I moderne poljsko-madžarske književne veze počele su s prosvjetiteljstvom na kraju 18. st., pa u istim onim listovima koje smo upravo naveli možemo pročitati i priloge koji se odnose na Poljsku. Postojala je i uzajamnost: zanimanje Poljaka pobudio je uglavnom mađarski plemićki nacionalni pokret i njegova jezično-književna djelatnost što se razmahala 1790. Na početku 19. st. zavređuje posebnu pažnju zanimanje Ferenc Kazinczyja. U njegovim raznovrsnim informacijama dobio je poljski politički i književni život istaknuto mjesto.

Razdoblje između 1815. i 1830. obilježeno je privremenim nazadovanjem u mađarsko-poljskim vezama. Uzrok možemo vidjeti u tome što je poljsko-madžarska suradnja protiv carske Rusije potisnuta u pozadinu. Car Aleksandar I dao je poljskom kraljevstvu takav ustav koji je neko vrijeme stvarao iluzije. I samo je mađarsko plemstvo tako gledalo na taj ustav, kao da on poljskom plemstvu osigurava povoljniji položaj nego što ga je imalo ono.

Pravi poticaj za širenje poljske kulture i književnosti u Mađarskoj bila je ona velika simpatija prema Poljskoj koja je prožimala razdoblje od poljskog ustanka 1830—31. pa kroz čitavo vrijeme reformama. Da se ta simpatija nije mogla razvijati i jačati primjereno svojoj unutrašnjoj snazi, može se zahvaliti cenzuri koja nije dopuštala unapređivanje mađarsko-poljske suradnje protiv carske Rusije kao ni protiv Austrije.

Mađžari koji su popularizirali poljsku književnost bili su načistu s pjesničkom veličinom A. Mickiewicza, i u stupcima tadašnje mađarske štampe susrećemo prikaze mnogih njegovih djela, njihove kritike i biografske podatke. O njemu je Ferenc Toldy napisao ove retke: »Otkada je Byron, kojemu je Mickiewicz sličan, sišao s pozornice, nije se u Poljaka pojavio veći pjesnik, a miliji je srcu zato što je njegova bol veličanstvenija, jer je bol čitavog naroda i ujedno je nježnija.« Toldy je Mickiewicza smatrao najvećim suvremenim pjesnikom. Gábor Kazinczy je na početku tridesetih godina preveo Mickiewiczovo djelo »Knjiga hodočašća«, već tada mnogo čitano, i objavio iz njega ulomke 1839. u »Athenaeumu«.

Veliko zanimanje i simpatije prema Poljskoj odrazila su brojna književna djela s poljskim temama, većinom pjesme, koja su potjecala iz pera znamenitih ili dobro poznatih predstavnika mađarske literature (József Bajza, Mihály Vörösmarty, József Eötvös, János Arany, Mihály Tompa, Frigyes Kerényi). Ta su djela podizala spomenik poljskom ustanku iz 1830—31, ustajala protiv despotizma, izražavala misli o nezavisnosti i o liberalnoj politici prema kmetovima.

Interes Poljaka za mađarsku književnost nije bio tako velik; najstariji izvještaj o njoj objelodanjen je tek 1830. u novinama »Dziennik Wilenski«. Ispitujući poljsku pažnju uputimo na jednu već poznatu vezu, na Lisztove koncertne turneje po Poljskoj. Mnoge je poznate poljske pjesnike Lisztovo sviranje toliko oduševilo da su svoje divljenje kompozitoru ovjekovječili u svojim pjesmama (F. Wezyk, I. Badeni, W. Wolski, R. Zmorski). Ovdje treba



upozoriti i na to da su veliki poštovatelji Liszla bili i najistaknutiji pjesnici onog doba Mickiewicz i J. Slowacki.

Odjek moderne građansko-narodne madžarske književnosti možemo prvenstveno naći u listovima »Česká včela« i »Květy« (Cvjetovi) koji su najbolje reprezentirali češki kulturni život. Ta je pažnja podjednako obuhvaćala književna obavještenja i prevođenje samostalnih djela. U tom je poslu zapala znatna uloga i slovačko posredništvo. Slovačka je građanska inteligencija — kao što znamo — dobro poznavala madžarski jezik. Tako je na primjer S. Rožnay prevodio Sándora Kisfaludyja, a 1844. je B. Nosák, slovački pjesnik koji je živio u Pešti, objavio u »Českoj včeli« opširan izvještaj o suvremenoj madžarskoj književnosti.

Već smo spomenuli zanimanje Čelakovskog za Sándora Kisfaludyja. Nije slučajnošću da se pjesnik koji je postigao uspjeh s prepjevima ruskih i čeških narodnih pjesama obratio Kisfaludyjevoj strofi i upotrebljavao je. I manji češki pjesnici od njega preuzeli su tu madžarsku formu.

»Česka včela« bio je prvi češki list koji je 1844. prvi put spomenuo ime Petőfija, a u istom su listu 1847. objavljene i tri Petőfijeve pjesme u prijevodu (Etelki... Bit ću drvo, kad... Moja ljubav). Urednik je tim pjesmama pridodao ocjenu prema kojoj Petőfi pripada među najveće suvremene pjesnike u Madžara.

Na uzajamnost upućuju izvještaji madžarskih listova o češkom kulturnom i književnom životu (Magyar Hirmondó = Madžarski vjesnik; Bécsi Magyar Hirmondó = Bečki madžarski vjesnik, Magyar Kurir = Madžarski glasnik; Sokféle = Svaštice; Erdélyi Muzeum = Erdeljski muzej; Tudományos Gyűjtemény = Znanstvena zbirka; Hasznos Mulatságok = Korisne zabave i dr.). Prvi je prijevod bila jedna novela E. Vocela koja je obrađivala madžarsko-češko-srpsku temu. Tu novelu koja se vraća u vrijeme Jánosa Hunyadija Vocel je napisao 1828. prilikom svog boravka u Ugarskoj. Češki je pisac bio tada namješten kao odgojitelj u jednoj madžarskoj plemenitaškoj obitelji. Vocelova novela objavljena je 1837. u listu »Aurora« kao djelo nepoznatoga madžarskog pisca Endre Pintéra. Plagijat je otkriven 1844.

Među temama madžarske književnosti i historiografije nalazimo i one o češkoj prošlosti, iako ne toliko kao o poljskoj. Legenda o Libuši pobudila je zanimanje madžarskih povjesničara i pisaca, isto kao i Přemysl Otakar, kralj Juraj Podjebrad i njegova kći Katarina, te husitski ratovi.

O kulturnom razvoju istočnoevropskih naroda, među njima prvenstveno Slavena, a napose o njihovoj književnosti donosio je redovite izvještaje već spominjani časopis »Tudománytár« (Znanstveni arhiv) što ga je izdavala Madžarska akademija znanosti. Njegov široki horizont opravdava da se tim listom posebno pozabavimo. Da ne izgubimo iz vida pravilne odnose, moramo reći da je »Tudománytár« u prvom redu izvještavao o velikim književnostima Zapadne Evrope i o razvoju tamošnjeg znanstvenog života; prema tim materijalima, broj je članaka o kulturi slavenskih naroda bio malen. Pogotovu to vrijedi za doba nakon 1837, kada se materijal »Tudománytára« proširio u znanstvenim odnosima, pa se s obzirom na pojedine znanosti, uvelike izdiferencirao. Iako je informacijâ o slavenskim narodima bilo malo, one su ipak bile važne, jer je svaki članak, bez iznimke, nosio pečat dobronamjernosti i zanimanja za

kulturu slavenskih naroda. Urednici »Tudománytára« preuzimali su te članke većinom iz inozemnih listova, a ne jednom pisali su ih najpozvaniji predstavnici kulture naroda na koji su se ti članci odnosili. I to posvjedočuje nepristranost, odnosno simpatiju koja se i u doba političkih borbi mogla često sustrasti na području kulture.

»Tudománytár« se između mnogih izvještaja o suvremenoj češkoj književnosti (1834) više puta pozabavio i Dobrovským i Palackým. Osim njega se i časopis »Tudományos Gyűjtemény« (Znanstvena zbirka) toplim glasom sjetio češkoga kulturnog života, Palackyjeve znanstvene periodike Časopisa Češkeho muzea, te objavio već spomenuti izvještaj Ferenc Toldyja o njegovu putovanju u Prag koji je bio pun visokog poštovanja za češku kulturu.

U njemu je objavljeno i više informacija o poljskoj književnosti, odnosno o pojedinim njezinim značajnim djelima. Posebnu su pažnju u listu obraćali Mickiewiczjevoj djelatnosti.

Izvještaji o ruskoj književnosti i u ovom su slučaju bili razmjerno obilati. Prvi prikaz potekao je i opet iz pera Ferenc Toldyja, koji mu je dao naslov »Sadašnje stanje ruske literature« (1834). Idući članak pojavio se pod naslovom »Ruska literatura« (1837), a kasnije je, uz Toldyja, Gábor Kazinczy također posvetio pažnju ruskoj književnosti (Pogled na rusku literaturu, 1837). Kazinczy je prema jednom članku češkog biologa J. E. Purkyně objavio svoj referat: Najnovija ruska novelistika (1840). Samostalan je bio jedan drugi Kazinczyjev prikaz o ruskoj književnosti iz 1842. (Kritičko tabo-rovanje. Ruska literatura). Kazinczyjeva studija »Pogled na povijest ruske književnosti« (1843) ponovo se temeljila na materijalu preuzetom iz inozemnih listova. »Tudománytár« je kao časopis Mađarske akademije znanosti, osim izvještaja o mnogim suvremenim akademijama, izvijestio i o djelatnosti Ruske akademije (1844). Časopis je imao i bogat pregled bibliografije koja je bila na visini tadašnjih znanstvenih dostignuća; u njoj je on sažeto informirao o pojedinim radovima. I tu možemo naći informacije o brojnim slavenskim djelima.

U svemu tome je veliku ulogu odigrao njemački jezik koji je u Istočnoj Evropi vršio značajnu i pozitivnu funkciju. Mađarski pisci koji su se zanimali za slavenske književnosti većinom su se s njima upoznavali posredstvom njemačkog jezika. A bilo je i obratno. Slaveni koji su živjeli izvan granica Ugarske upoznavali su se s njome preko njemačkog jezika. Njemački listovi u Ugarskoj, Češkoj i uopće u Austriji mnogo su pripomogli međusobnom upoznavanju između mađarske i slavenskih kultura.

4. Unutar kulture moramo naročito govoriti o *kazališnim vezama*, među kojima su srpsko-mađarski odnosi bili najintenzivniji i najraznovrsniji. Pešta-Budim bila je u tom slučaju prirodno područje dodira. Na svom je početku srpsko kazalište našlo poticaj i pomoć u njemačkom i mađarskom kazalištu glavnoga grada. Godine 1812. izvelo je dramu jednog od tada živih članova mađarske kazališne družine, Istvána Baloga: »Czerni Gyuro ili osvajanje Beograda od Turaka«. Posebne je pažnje dostojno vrijeme predstave: Balog je svoju dramu pisao u vrijeme Srpskog ustanka, i to o vođi oslobodilačke borbe Karađorđu. Pri porodu toga djela igralo je ulogu i to da mađarska kazališna družina, koja se tada borila s poteškoćama, stekne za sebe relativno

imućno srpsko građanstvo kao publiku. Suradnja je, dakle, bila uzajamna: mađarski pisac i družina učvršćivali su srpsku nacionalnu svijest, a srpsko je građanstvo materijalno i moralno pomagalo njihova nastojanja. U interesu uspjeha kod publike, oni su u komad uklopili srpske narodne pjesme koje je Balog, porijeklom iz Baranje, upoznao u tamošnjim selima, ili — što je vjerojatnije — čuo od peštabudimskih Srba i pribilježio. Odjek komada nije izostao; ubrao je oduševljen pljesak prvenstveno među srpskim stanovnicima obaju gradova.

Međutim, to nije moglo dugo potrajati. Ugarska dvorska kancelarija zadržala je na osnovi tajne prijave predstavu već pred treću izvedbu. Ni dvoru nije bilo po volji da istodobno sa srpskim ustankom pred mađarskom, a osobito pred srpskom publikom prikazuju komad koji sa simpatijama gleda na oslobodilačku borbu, a srpski je ustanak ionako pobudio veliko suosjećanje u krugu ugarskih Srba. Unatoč zabrani izvođenja u Pešti, Balogov su komad u pokrajini stalno prikazivali, i to s uspjehom. »Czerni Gyuro« je u mađarskim i erdeljskim kazališnim družinama bio na repertoaru dvadesetih i tridesetih godina i — kao što bilježe suvremeni podaci — pripadao je među najunosnije komade.

Neumorni organizator i promicatelj srpskog glumišta J. Vujić je, unatoč teškim zaprekama, priredio brojne zajedničke akcije s mađarskim kazališnim družinama. Suradnja mađarskih i srpskih glumaca i ljubitelja kazališta bila je nepomućena.

»Česka vćela« je već 1834. objavila dulji prikaz o peštбудimskom kazališnom životu. Godine 1847. je jedna mađarska operna družina posjetila Prag, gdje je prikazala operu »Hunyadi László« Ferenc Erkela, dakle mađarsku nacionalnu operu i više mađarskih narodnih pjesama.

Velik uspjeh imao je u Ugarskoj poljski komediograf A. Fredro. Prvi put su 1835. izveli njegovu komediju »Husar i dame«, a tu su izvedbu slijedile mnoge reprize u Pećuhu i u peštбудimskom Narodnom kazalištu. Słowackoga »Mazeppa« dospio je pred mađarsku publiku 1847. također u glavnom gradu. O toj je predstavi mnogo književno-kulturnih listova objavilo kazališne kritike.

Put ruske dramske književnosti u Ugarsku počeo je s Gogoljevim »Revizorom« kada je Narodno kazalište izvelo tu satiričnu komediju. Iako ruske drame nisu bile prije izvođene, čitalac je u mađarskoj štampi bio od 1825. stalno obavješćavan o ruskim dramskim piscima, a objavljivani su i prijevodi ulomaka iz Gogolja.

5. *Budimska sveučilišna tiskara* (a budai Egyetemi Nyomda) kao najvažnija tiskara u višenacionalnoj Ugarskoj imala je izvanredno značenje za razvoj nemadžarskih naroda, a među njima napose Slavena. Tek onda ako uzmemo u obzir kako veliku ulogu je kultura odigrala u povijesti narodnih pokreta kod potlaćenih istočnoevropskih naroda, a među njima osobito kod slavenskih, možemo ispravno ocijeniti djelatnost budimske tiskare.

To je poduzeće već od konca 17. stoljeća bilo spremno da izdaje knjige i na slavenskim jezicima. Počev od tih vremena, tiskara je već raspolagala i ćirilćkim slovima. Izdavanje knjiga sve se više razvijalo i postiglo vrhunac upravo u doba nacionalnih nastojanja. Među objavljenim djelima najviše ih

je bilo tiskano ćirilicom (uglavnom srpska, a manji dio bugarska i ukrajinska djela). To se može objasniti time što su slovački pisci i znanstvenici, koji su se služili latinicom, izdavali svoja djela u drugim tiskarama, a osim Sveučilišne tiskare jedva je tada u čitavoj državi, pa čak i izvan državnih granica (izuzimajući Rusiju), bilo tiskara sa ćiriličkim slovima.

Neće biti nezanimljivo nabrojiti neka djela i autore, što će najbolje odraziti značenje budimske tiskare i važne uloge koju je ona stekla u buđenju nacionalne svijesti u slavenskih naroda. U prvoj polovini stoljeća objavljeni su u toj tiskari rječnici Slovaka A. Bernoláka i J. Palkovića, više djela J. Hollýja i J. Kollára, među njima Hollýjev epos »Ćirilo-Methodijada« te Kollárova zbirka narodnih pjesama i njegova »Slávy dcera«. Od golemog broja srpskih izdanja spomenut ćemo samo imena pisaca, i to onih od kojih je više djela ugledalo svjetlost dana u izdanju Sveučilišne tiskare: Z. Orfelin, D. Obradović, J. Rajić, J. Vujić, L. Mušicki, J. Pačić, M. Vitkovics, M. Vidaković i J. Sterija Popović. Mnogi od tih pisaca živjeli su preko Save, ali je u Srbiji tek od 1832. djelovala tiskara (u Kragujevcu), pa su oni svoja djela objavljivali u budimskoj tiskari. U Sveučilišnoj tiskari izrađivana je i vrlo važna periodika — sva godišta »Serbskoga letopisa«, počevši od njegova izlaženja 1826. Tu su tiskane i novine »Serbski narodni list« (1835). Među ukrajinskim izdanjima nalazimo jedno djelo A. Duhovniča, almanah M. Šaškeviča s umjetničkim i narodnim pjesmama galicijskih Ukrajinaca, pa »Rusalku Dnjestrovaju« (1837) koju su u Budimu izdali zato što je austrijska cenzura u Galiciji tada bila stroža negoli budimska. A što je budimska Sveučilišna tiskara značila za Bugare, ne pokazuje samo broj u njoj objavljenih knjiga (u našem razdoblju 13), već i to da je u Budimu 1844. ugledalo svjetlost dana dotle u rukopisu čuvano povijesno djelo Pajsija Hilendarskog. Prva tiskara u Bugarskoj otkupila je od budimske Sveučilišne tiskare olovna slova i s njima započela svoju djelatnost.

Iako se kulturne veze sastoje od mnogih pojedinosti, ipak one čine organsku cjelinu, obuhvaćaju mnogostruki život, a razvalile su zidine političkih proturječnosti. Kulturni se radnici nisu samo zbližavali jedni s drugima, već su zajednički i djelovali, a ako pomislimo na to da su u specifičnim istočnoevropskim prilikama pisci i znanstvenici aktivno i angažirano sudjelovali u nacionalnim građanskim političkim nastojanjima, onda ovo međusobno zbližavanje, zanimanje i veze ne možemo smatrati sporednom epizodom, pa čak ni onda kad su se te veze zbog sve zaoštrenijih protivnosti znatno smanjivale. Ne možemo ostaviti bez spomena ni to da smo se mogli baviti istaknutim ličnostima mađarskog i slavenskog kulturnog i političkog života. Njihovu međusobnu pažnju možemo smatrati značajnim prethodnim zbivanjima suradnje, odnosno zbliženja 1848—1849.

L I T E R A T U R A

O madžarsko-slavenskim vezama općenito, odnosno o višestranjoj suradnji:

Kemény G. Gábor: A szomszéd népekkel való kapcsolataink történetéből. Válogatás két évszázad írásaiából. (Iz povijesti naših veza sa susjednim narodima. Izbor iz dokumenata dvaju stoljeća), Bpest 1962;

Magyarország és Kelet-Európa. A magyarság kapcsolatai a szomszédnépekkel. (Madžarska i Istočna Evropa. Veze Madžara sa susjednim narodima). Uredio István Gál, Bpest 1947;

Arató Endre: A nemzetiségi kérdés története Magyarországon 1790—1848. (Pitanje narodnosti u Madžarskoj 1790—1848.) I i II knjiga, Bpest. 1960;

Otázky dějin střední a východní Evropy. Sborník Jozefu Mecůrkovi k sedmdesátým narozeninám. (Uredio František Hejl), Brno 1971;

Sziklay László: A szlavisztikai kutatás irodalomtörténetírásunkban és a felsőoktatás (Slavistička ispitivanja u našoj historiografiji književnosti i visoko školstvo), Felsőoktatási szemle (Visokoškolska smotra) 1957, str. 39—47;

Isti: A magyar szlavisztika gyermekkorából (Iz djetinjstva madžarske slavistike), Szegedi Pedagógiai Főiskola Évkönyve (Godišnjak Više pedagoške škole u Segedinu) 1958, str. 209—235;

Isti: Das Zusammenleben und Zusammenwirken mehrerer südost-europäischer Kulturen in Ofen-Pest zu Beginn des 19. Jahrhunderts. Die Stadt in Südosteuropa. München 1968, str. 113—127;

Jaroslava Pašiaková: Adalék a kelet-európai problematikához (Prinos istočnoevropskoj problematici), Filológiai Közlöny (Filološki vjesnik), 1969, br. 1—4, str. 346—360;

Dobossy László: A közép-európai ember (Srednjoevropski čovjek), Bpest. 1973;

Sárkány Oszkár: valogatott tanulmányai (Izabrane studije Oskara Šarkanja), Bpest. 1974.

O madžarsko-čehoslovačkim vezama:

Csanda Sándor: Magyar-slovák kulturális kapcsolatok (Madžarsko-slovačke kulturne veze), Bratislava 1959.

Isti: Csehszlovák-magyar kulturális kapcsolatok (Čehoslovačko-madžarske kulturne veze), Bratislava 1963;

Tanulmányok a csehszlovák-magyar irodalmi kapcsolatok köréből (Studije iz kruga čehoslovačko-madžarskih književnih veza), uredili: Zuzana Adamova, Karol Rosenbaum i Sziklay László, Bpest. 1965;

Sziklay László: A szlovák és magyar irodalom kapcsolatai; főiskolai jegyzet (Slovačko-madžarske književne veze, sveučilišno predavanje) bez datuma;

Isti: A szlovák irodalom története (Povijest slovačke književnosti), Bpest 1962;

Endre Kovács-Ján Novotný: Mad'ari a my. Z dějin mad'arsko-česko-slovenských vztahů. Praha 1959;

Csukás István: Magyar-szlovák kulturális kapcsolatok (Madžarsko-slovačke kulturne veze), Uj Szó, 1960, br. 15 za listopad;

Rudolf Chmel: Literatúry v kontaktoch. Bratislava, 1972;

Milan Pišút: Maďarská romantika a počiatky Štúrovej školy. Literarno-historický zborník, 1948, str. 173—178;

Mária V ý v i j a l o v a: K slovensko-maďarským kulturným vzťahom koncom 18. a začiatkom 19. storočia (Juraj Ribay a Ferenc Széchenyi). *Historicke štúdie* 1969, str. 47—76;

I s t a: Juraj Palkovič 1769—1850. Bratislava 1968;

R u d o B r t a ň: Rožnay Sámuel, a magyar költészet szlovák propagálója (Samuel Rožnay, slovački propagator maďarskog pjesništva), *Irodalomtörténeti közlemények* 1957, str. 377—380;

R i c h a r d P r a ž á k: Palacký a Maďari před rokem 1848. *Časopis Matice moravské*, 1958, br. 1—2, str. 74—99;

I s t i: Maďarská reformovaná inteligence v českém obrození. Praha 1962;

I s t i: Jozef Dobrovský ismeretlen magyarországi levelezése (Nepoznata maďarska korespondencija Jozefa Dobrovskog), *Filologiai Közöny*, 1962, str. 315—326;

I s t i: Jozef Dobrovský als Hungarist und Finno-Ugrist. Brno 1967;

I s t i: Prameny a literatura k vzťahům česke a maďarské osvícenské vědy a kultury. *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské university* 1967. C. 14, str. 117—131;

I s t i: K metodologii studia česko-maďarských kulturních vztahů za národního obrození. *Sborník družby pěti universit (Kyjev-Krakov-Debrecin-Bratislava-Brno)*, Praha 1968;

I s t i: Česi a Maďari v počátcích národního obrození (Ke vzťahům české a maďarské osvícenské vědy). *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské university*. 1968. C. 15. str. 73—78;

F r i e d I s t v á n: Cseh-magyar kapcsolatok a XIX. század első évtizedeiben (Česko-maďarske veze u prvím desetljećima XIX stoljeća). *Filologiai Közöny* 1966, br. 1—2, str. 157—166;

I s t i: Cseh-magyar kapcsolatok 1828—41 között. (Česko-maďarske veze između 1828—41), *Filologiai Közöny* 1965, br. 3—4, str. 387—398;

#### *Za maďarsko-poljske veze:*

K o v á c s E n d r e: A lengyel irodalom története. (Povijest poljske književnosti), Bpest, 1960;

P e r é n y i J ó z s e f: Lengyelország története. (Povijest Poljske), Bpest. 1962;

K o v á c s E n d r e: A lengyel kérdés a reformkori Magyarországon (Poljsko pitanje u Maďarskoj u doba reformi), Bpest. 1959;

S z i k l a y L á s z l ó: A lengyel-magyar, szláv-magyar viszony néhány kérdéséről a XIX. század első felében. (O nekim pitanjima poljsko-maďarskih, slavensko-maďarskih odnosa u prvoj polovini 19. stoljeća) *Szegedi Pedagógiai Főiskola Évkönyve* 1961, str. 151—162;

Tanulmányok a lengyel-magyar irodalmi kapcsolatok köréből. (Studije iz kruga poljsko-maďarskih književnih veza). Uredili: Csapláros István.

H o p p L a j o s, J a n R e i c h m a n, S z i k l a y L á s z l ó, Bpest 1969;

C s a p l á r o s I s t v á n: A magyar irodalom útja Lengyelországban (1830—1918) (Put maďarske književnosti u Poljskoj 1830—1918). *Filologiai Közöny* 1958, br. 2, str. 383—394;

I s t i: Ferenc Kazinczy (1759—1831) a Polska. *Przegląd Humanistyczny* 1960, str. 81—92;

- Ist i: Sprawy polskie w literaturze węgierskiej epoki oświecenia. Warszawa 1961;  
Ist i: Kraszewski és Magyarország (Kraszewski i Madžarska), Bpest. 1963;  
S. A. Sohacki: Liszt Ferenc és a lengyelek (F. Liszt i Poljaci), Bpest. 1963.

*Za madžarsko-rusko-ukrajinske veze:*

Magyar-ország történelmi kapcsolatok. (Madžarsko-ruske kulturne veze). Urednik: Kovács Endre, Bpest. 1954.

Dolmányos István: Költők barátságától, népek testvériségéig. Magyarország haladó művelődési kapcsolatok a dualizmus korában. (Od prijateljstva pjesnika do bratimljenja naroda. Madžarsko-ruske napredne prosvjetne veze u doba dualizma), Bpest. 1959;

Tanulmányok a magyar-ország irodalmi kapcsolatok köréből (Studije iz kruga madžarsko-ruskih književnih veza). I svezak (urednik: Kemény G. Gábor), Bpest. 1961;

Schultheisz Emil — Tardy Lajos: Fejezetek az orosz-magyar orvosi kapcsolatok multjából. (Poglavlja iz prošlosti rusko-madžarskih liječničkih veza), Bpest. 1960;

Tardy Lajos: Pjotr Ivanovics Keppen 1822. évi pesti naplójából. (Iz peštanskog dnevnika Pjotra Ivanoviča Keppena godine 1822.) Országos Szécsenyi Könyvtár Évkönyve (Godišnjak Zemaljske biblioteke »Széchenyi«) svezak za 1963—1964. Bpest. 1966, str. 241—247;

Dolmányos István: A dekabrista felkelés magyarországi emlékei. (Madžarske uspomene na ustanak dekabrista). Századok (Stoljeća) 1955, str. 425—450;

Várad i-Sternberg János: Utak és találkozások. Tanulmányok az orosz-ukrán-magyar kapcsolatok történetéből. (Putovi i susreti. Studije iz povijesti rusko-ukrajinsko-madžarskih veza). Užgorod 1971;

Ukrainskó-ugorski isztoricsni zvjazki. Kijev 1964.

*Za madžarsko-srpsko-hrvatsko-slovenske veze:*

Csuka Zoltán: A jugoszláv népek irodalmának története (Povijest književnosti naroda Jugoslavije), Bpest 1963;

Szomszédtság és közösség. Délszláv-magyar irodalmi kapcsolatok. Tanulmányok. (Susjedstvo i općenitost. Jugoslavensko-madžarske književne veze. Studije). Uredio: Stojan D. Vujičić. Bpest. 1972;

Katus, Kropilák, Siracký, Petrike: Istorija veza mađarskog, slovačkog i rumunskog naroda sa narodima Jugoslavije. Priručnik za nastavnike. Novi Sad 1969;

Juhász Géza: Thököly Száva és Debrecen. (Sava Tekelija i Debrecin). Déli Csillag 1948 br. 6—8, str. 234—236;

Lőkös István: Vitkovics Mihály szerb-magyar kapcsolatairól. (O srpsko-madžarskim vezama Mihajla Vitkovića). Az Egri Pedagógiai Főiskola Füzetei (Svesci Više pedagoške škole u Egeru) 1960, str. 287—300;

Fried István: Vitkovics Mihály jelentőségéhez. (O značaju Mihaila Vitkovića). Filológiai Közölny 1973 br. 3—4, str. 423—432;

Richard Pražák: Mađjarské obrozeni a srbská lidová poesie.

*Za madžarsko-bugarske veze:*

Juhász Péter — Sipos István: A bolgár irodalom története. (Povijest bugarske književnosti), Bpest. 1966;

Niederhauser Emil: Bulgária története. (Povijest Bugarske), Bpest. 1959;

Isti: Univerzitetškaja tipografija v gorodje Buda i bolgarskoje vozroždenije. Izvjestija na instituta za istorija 1964, str. 123—136.

*Zusammenfassung*

DIE UNGARISCH-SLAWISCHEN KULTURELLEN BEZIEHUNGEN IN DER  
ERSTEN HÄLFTE DES 19. JAHRHUNDERTS

Ungarn und Slawen lebten jahrhundertlang zusammen in Südosteuropa. Man kann daher bei ihnen viele parallele Entwicklungsströmungen feststellen, vor allem in der Literatur. Im bürgerlich-nationalistischen Zeitalter mussten sie natürlich in Konflikt geraten. Diese Probleme sind in der Geschichtswissenschaft bekannt. Daher widmet sich der Autor der kulturellen Zusammenarbeit bzw. dem gegenseitigen Kennenlernen der Ungarn und der Slawen.

Nachdem zuerst die Sympathien der ungarischen Jakobiner für die Slawen und andere tolerante Ansichten hervorgehoben werden, stellt der Autor die Typen der ungarisch-slawischen Beziehungen fest. Verflechtungen sind in der Sphäre der Literatur und der Bildung überhaupt zu bemerken. Besondere Wichtigkeit wird den persönlichen Kontakten zugeschrieben. Der Autor beschreibt die Beziehungen der Ungarn zu polnischen, tschechischen, russischen und serbischen Persönlichkeiten, d. h. zu Trägern der nationalen Wiedergeburt bzw. der Reform, zu Schriftstellern, Musikern, Ärzten, Historikern, Sprachforschern, Protestanten. Besonderes Interesse wurde in der ungarischen Kultur den serbischen Volksliedern entgegengebracht. Der Autor gibt wichtige Angaben über Informationen verschiedener Art, die die ungarischen Intellektuellen über die Kultur der einzelnen slawischen Völker in den ungarischen Publikationen bekommen konnten, und umgekehrt. Er gibt Auskunft über die Beziehungen im Theaterleben und hebt die Rolle der Universitätsdruckerei in Buda für die serbische Kultur hervor, weil dort eine grosse Anzahl von serbischen Büchern und auch Zeitschriften und Zeitungen gedruckt wurden.



H I S T O R I J S K I  
Z B O R N I K

*ŠIDAKOV ZBORNIK*

*U povodu 75. godišnjice života  
prof. dra Jaroslava Šidaka  
i 30. godišnjice njegova uređivanja  
»HISTORIJSKOG ZBORNIKA«.*

Redakcijski odbor

MIRJANA GROSS

IVAN KAMPUŠ

BOGDAN KRIZMAN

JOSIP LUČIĆ

HRVOJE MATKOVIĆ

BERNARD STULLI

*Glavni i odgovorni urednik*

MIRJANA GROSS

IZDAJE  
SAVEZ POVIJESNIH DRUŠTAVA HRVATSKE

